

DOI 10.32782/2786-9156.108.4.96-107

УДК 343.352:343.21

Пономарьова Т.І., доктор юридичних наук, старший дослідник, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)
e-mail: tatianaponomarova@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5209-0234>

ДО ПИТАННЯ ЩОДО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕВІДВОРОТНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЮ, ВИЗНАЧЕНИХ У ДЕРЖАВНІЙ АНТИКОРУПЦІЙНІЙ ПРОГРАМІ НА 2023–2025 РОКИ

У статті розглядаються стан та перспективи вирішення проблем забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за корупцію, визначених у Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки. Автором звертається увага на відсутність системності у визначенні корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Вказується на неефективність та неспіврозмірність визначених у національному кримінальному законодавстві видів та розмірів покарань тяжкості таких суспільно небезпечних діянь. Аналізуються положення Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки та Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» від 29 жовтня 2024 року № 4033-IX. Автором висловлюється критична позиція щодо пом'якшення кримінальної відповідальності для осіб, які уклали угоду про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Зауважується, що мета викриття кількості осіб, які вчинили такі правопорушення, не має превалювати над метою інститутів покарання та звільнення від покарання, оскільки це може призвести до зміни пріоритетів та курсу національної кримінально-правової політики.

Підсумовується, що частково завдання, визначені у Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки, було виконано, проте кримінальне законодавство зазнало змін, які надмірно лібералізують кримінальну відповідальність осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, та уклали угоду про визнання винуватості, а також не повною мірою відповідають положенням та рекомендаціям, викладеним у європейських правових документах.

Ключові слова: корупція, кримінальне правопорушення, покарання, кримінальна відповідальність, угода про визнання винуватості, Державна антикорупційна програма, звільнення від покарання, суспільна небезпечність, криміналізація.

Постановка проблеми. Удосконалення кримінальної відповідальності та покарання за корупційні кримінальні правопорушення є проблемою, яка вирішується законодавцем з моменту прийняття у 2014 році Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. Одним з концептуально важливих для розвитку національного кримінального законодавства щодо цього можна вважати визнання факту вчинення корупційного кримінального правопорушення та кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією підставою, яка унеможливує звільнення від покарання. Водночас, незважаючи на систематичну та тривалу правотворчу діяльність у цьому напрямі, наразі загальноновизнаним та нормативно закріпленим фактом є часткова невідповідність положень національного кримінального законодавства положенням міжнародних правових документів

щодо протидії корупції. Така серйозна прогалина потенційно утворює перешкоди для остаточної євроінтеграції, а також зумовлює виникнення помилок під час кваліфікації корупційних кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, розглядались у працях таких учених, як П.П. Андрушко, П.С. Берзін, О.О. Дудоров, М.І. Мельник, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк. Проте такий новий заохочувальний захід кримінально-правового характеру, як призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у разі укладання угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, вченими майже не розглядався, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз змісту заохочувального заходу кримінально-правового характеру у вигляді призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у разі укладання угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Виклад основного матеріалу. Так, у Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 року № 220, визначено, що окремі положення кримінального законодавства, які стосуються кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, суперечать міжнародним стандартам у зазначеній сфері, не узгоджені між собою та з положеннями кримінального процесуального законодавства і Закону України «Про запобігання корупції». Як наслідок, у значній частині випадків особи, що вчинили корупційні кримінальні правопорушення, звільняються від кримінальної відповідальності та/або покарання. Численні наукові, практичні та аналітичні дослідження і звіти, а також офіційна статистика досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень про корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення змушують констатувати існування проблеми, яка полягає у тому, що сьогодні законодавство у зазначеній сфері є незбалансованим, містить термінологічні неузгодженості, колізії та прояви не виправданої конкуренції між нормами. Зокрема, експерти із запобігання та протидії корупції ідентифікували, що перелік кримінальних правопорушень, наведений у примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України, містить посилання на окремі кримінальні правопорушення, які не є корупційними, і навпаки – не передбачає посилань на кримінальні правопорушення, які містять ознаки корупції. Наслідком цього в одних випадках є те, що за вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень для винних осіб не наставатимуть спеціальні правові наслідки – неможливість звільнення від кримінальної відповідальності, неможливість застосування інститутів звільнення від відбування покарання з випробуванням, його пом'якшення тощо, а в інших випадках – навпаки, за вчинення діянь, які не є корупційними, особи зазнаватимуть надмірних правових обмежень, що негативно впливає на невідворотність кримінальної відповідальності за корупцію загалом [1].

Аналіз санкцій відповідних норм, які у примітці до ст. 45 КК України віднесені до корупційних кримінальних правопорушень, надає підставу для констатації відсутності системності щодо визначення меж репресії за окремі з них. Так, наприклад, більшість простих складів таких суспільно небезпечних діянь (ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 368 КК України тощо) передбачають основне покарання у вигляді штрафу та пробаційного нагляду з додатковим у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займа-

тися певною діяльністю. Одним з прикладів посилянь у кримінальному законодавстві на кримінальні правопорушення, які за своєю правовою природою не є корупційними, є суспільно небезпечне діяння, кримінальна відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 262 КК України.

Варто відзначити, що ст. 29 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції [2] передбачено, що кожна держава-учасниця у відповідних випадках встановлює, відповідно до свого внутрішнього права, тривалий строк давності для порушення провадження щодо будь-яких злочинів, що визначені цією Конвенцією, і встановлює більш тривалий строк давності або можливість призупинення плинину строку давності в тих випадках, коли особа, підозрювана у вчиненні злочину, ухиляється від правосуддя.

Водночас за вчинення окремих видів корупційних суспільно небезпечних діянь, кримінальна відповідальність за які передбачена спеціальними нормами кримінального законодавства, встановлено більш суворі види покарання. Прикладом є діяння, передбачене ч. 2 ст. 262 КК України, щодо заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами шляхом зловживання службовим становищем. Санкція до ч. 2 ст. 262 КК України є безальтернативною, оскільки єдиним видом покарання визначено позбавлення волі на певний строк (без додаткового у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, що виокремлює таке діяння із загальної системи корупційних кримінальних правопорушень). Такий підхід до визначення меж кримінальної відповідальності та покарання є неаргументованим, оскільки такі діяння мають ознаки корупційного кримінального правопорушення лише через визначення однією з форм реалізації об'єктивної сторони зловживання службовим становищем, а фактично посягають на визначений законодавством порядок обігу зброї.

Необхідно також відзначити, що визначення такої форми реалізації об'єктивної сторони у ст. 262 КК України не зумовлено міжнародними зобов'язаннями (якщо розглядати в контексті підстав криміналізації). Так, у Протоколі проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боеприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, не передбачено необхідності посилення кримінальної відповідальності за заволодіння вогнепальною зброєю шляхом зловживання службовим становищем.

Поширеність такого кримінального правопорушення також не є значною. Аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора надає підставу для констатації, що щорічно обліковується близько 50 суспільно небезпечних діянь, передбачених ст. 262 КК України. Водночас з огляду на результати вивчення всіх вироків, викладених у Єдиному реєстрі судових рішень (всього 44 з лютого 2019 року по жовтень 2024 року) здебільшого особами вчиняється кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 262 КК України, за ч. 2 ст. 262 КК України діяння було кваліфіковано за ознакою або повторності, або вчинення за попередньою змовою групою осіб. Наведене дає змогу стверджувати, що за останні п'ять років відсутня судова практика з притягнення осіб до кримінальної відповідальності за заволодіння предметами, визначеними у ч. 1 ст. 262 КК України шляхом зловживання службовим становищем.

Зазначене може бути зумовлено такими причинами: 1) встановлення органами досудового розслідування неправильної кваліфікації за ст. 191 КК України; 2) складнощі у кваліфікації через недосконалу конструкцію суб'єктивної сторони такого діяння; 3) складнощі у кваліфікації через формальний склад заволодіння предметами, визначеними у ч. 1 ст. 262 КК України, шляхом зловживання службовим становищем.

Отже, задля уточнення диспозиції ч. 2 ст. 262 КК України щодо форм реалізації об'єктивної сторони як корупційного кримінального правопорушень вбачається доцільним доповнити її спеціальною метою збуту та передбачити наслідками завдання істотної шкоди та викласти у такій редакції:

«2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також заволодіння предметами, що перелічені в частині першій цієї статті, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем задля збуту, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, – карається».

У Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки серед проблем матеріального права також визначено, що формулювання складу корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень підлягає уточненню відповідно до змісту міжнародних конвенцій, а окремі положення, що стосуються наслідків вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень, є суперечливими та не підлягають однозначному тлумаченню [1]. Задля усунення наведених прогалин Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» від 29 жовтня 2024 року № 4033-IX [3] до національного кримінального законодавства було внесено низку змін, які зумовили появу дискусій щодо домірності кримінально-правових заходів тяжкості корупційних кримінальних правопорушень та їх відповідності принципам кримінального права, зокрема це стосувалось уточнень, які було внесено до ст. 53 КК України.

Так, Центром політико-правових реформ було вказано на те, що, відповідно до змін до ч. 3 ст. 53 КК України, пропонується встановити штраф як додаткове покарання за узгодженням сторін, який визначається залежно від тяжкості злочину (відповідні суми наведені вище). Проте такий підхід не відповідає засаді індивідуалізації покарання, оскільки розмір штрафу має залежати не лише від тяжкості злочину, але й від розміру спричиненої шкоди та предмету хабаря. З одного боку, зрозуміло намагання законодавця визначити мінімальні та максимальні межі залежно від тяжкості злочину, з іншого – кожна угода про визнання винуватості є індивідуалізованим процесуальним кроком, в якому сторона обвинувачення не має бути обмежена в призначенні справедливого штрафу, який би відповідав не лише тяжкості кримінального правопорушення, але й розміру шкоди і предмету неправомірної вигоди [4].

Водночас із наведеним можна погодитись лише частково. Спроба законодавця визначити можливість призначати штраф як додаткове покарання, якщо воно не передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, виключно у разі затвердження судом угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, та за умови узгодження сторонами угоди додаткового покарання у вигляді штрафу корелює з положеннями ч. ч. 2–3 ст. 19 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173), в яких визначено, що кожна Сторона забезпечуватиме, щоб юридичним особам, притягнутим до відповідальності відповідно до п. п. 1 та 2 ст. 18, призначалися ефективні, адекватні та стримуючі кримінальні або некримінальні санкції і заходи, включно зі штрафами. Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливості конфіскації чи в інший спосіб вилучення засобів вчинення

кримінальних злочинів і доходів, отриманих від кримінальних злочинів, визначених цією Конвенцією, чи власності, вартість якої відповідає таким доходам [5].

Аналіз положень ч. 2 ст. 368 КК України (як одного з найбільш поширеного корупційного кримінального правопорушення) надає підставу для констатації, що у будь-якому разі за вчинення такого суспільно небезпечного діяння розмір штрафу буде перевищувати розмір шкоди, яку спричинило вчинення цього корупційного кримінального правопорушення. Проте необхідно погодитись із думкою фахівців Центру політико-правових реформ щодо проблеми у призначенні штрафу та встановленні відповідності його розміру шкоді, яка була спричинена кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 369 КК України.

Так, по-перше, однією з очевидних причин, які зумовили таку прогалину, є формальний склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369 КК України, а також відсутність кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак у вигляді спричинення відповідної шкоди. Таким чином, відсутня можливість співвідносити розмір штрафу та розмір шкоди, яка була спричинена цим суспільно небезпечним діянням. По-друге, можна констатувати, що наведені особливості ст. 369 КК України різняться з положеннями ст. 368 КК України. Беззаперечним є однаковий ступінь суспільної небезпечності цих кримінальних правопорушень, що підтверджується віднесенням діянь, передбачених у ч. 1 ст. ст. 368–369, до нетяжких злочинів. Водночас види та розміри покарань, визначені у санкціях норм, вказують на відсутність логічного та системного підходу до проблеми пеналізації корупційних правопорушень.

За вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК України, законодавцем передбачено покарання у вигляді штрафу від однієї до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційного нагляду на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк від двох до чотирьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Діяння, передбачене ч. 1 ст. 369 КК України, карається штрафом від однієї до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до чотирьох років, або позбавленням волі на той самий строк [6].

Порівняння наведених санкцій дає змогу дійти таких висновків:

- більшість видів покарань, передбачених у наведених санкціях, є майже ідентичними, чим фактично підтверджується однаковий ступінь їхньої суспільної небезпечності;
- визначення додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років у санкції ч. 2 ст. 368 КК України зумовлено формами реалізації об'єктивної сторони та спеціальним суб'єктом, яким є службова особа.

Водночас не повною мірою зрозуміло рішення законодавця для кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України, який передбачає наявність спеціального суб'єкта, визначити у санкції такий вид покарання, як пробаційний нагляд. Особливо недоцільним це є з огляду на те, що для загального суб'єкта, який може вчинити діяння, передбачене ст. 369 КК України, визначено покарання у вигляді обмеження волі, яке, відповідно до положень ст. 51 КК України, є більш суворим кримінально-правовим заходом.

Отже, виходячи з прикладу цих двох норм, можемо констатувати, що викладена в Антикорупційній програмі проблема, яка полягала у тому, що окремі положення, що стосуються наслідків вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень, є суперечливими та не підлягають однозначному тлумаченню, залишається невирішеною, що у зв'язку з останніми законодавчими рішеннями утворило підставу говорити про порушення принципу індивідуалізації покарання.

Наведене дає підставу для констатації, що нещодавно прийнятий Закон України від 29 жовтня 2024 року № 4033-IX, законопроект якого, відповідно до пояснювальної записки, був розроблено на виконання пп. 3.3.2.4.1 Очікуваного стратегічного результату 3.3.2.4 проблеми 3.3.2 підрозділу 3.3 розділу III Антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки» від 4 березня 2023 року № 220 та Плану України, схваленого Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Плану України» від 18 березня 2024 року № 244-р, метою якого є реалізація ініціативи Європейського Союзу “Ukraine Facility”, запровадженої 2 Регламентом (ЄС) Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 29 лютого 2024 року № 2024/792 [7], частково вирішує проблеми, окреслені в Антикорупційній програмі, водночас відкритим для дискусії залишається питання щодо домірності внесених до кримінального законодавства тяжкості корупційних кримінальних правопорушень та їх відповідності європейському праву.

Так, досліджуваним законодавчим актом було внесено зміни до ст. 75 КК України, а саме: у ч. 1 цієї статті визначено, що якщо суд, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов’язане з корупцією, кримінальне правопорушення, передбачене ст. ст. 403, 405, 407, 408, 429 цього Кодексу, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, катування, передбачене ч. 3 ст. 127 цього Кодексу, під час призначення покарання у вигляді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п’яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. Обмеження щодо застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, передбачені абзацом першим цієї частини, не застосовуються, якщо суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі затвердження угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов’язаних з корупцією [6].

У ч. 2 ст. 75 КК України визначено, що суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі затвердження угоди про примирення або визнання винуватості, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у вигляді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п’яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням. У кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов’язаних з корупцією, суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі затвердження угоди про визнання винуватості, якщо сторонами угоди узгоджено звільнення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше восьми років або іншого більш м’якого покарання, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням [6].

Аналіз наведених положень дає підставу для констатації, що законодавцем фактично було утворено нову підставу для застосування заохочувальних санкцій для специфічної категорії суб’єктів кримінальної відповідальності – осіб, які вчинили коруп-

ційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією. Також необхідно відзначити, що, як видається з положень ч. 2 ст. 75 КК України, особи, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, є більш привілейованими відносно інших осіб, оскільки можуть бути звільнені від покарання з випробуванням, навіть коли їм було призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше восьми років, тоді як за загальною підставою такий строк не має перевищувати п'яти років.

З урахуванням наведеного виникає обґрунтований сумнів щодо дотримання принципів кримінального права загалом та загальної мети й підстав звільнення від покарання та його відбування зокрема.

Так, у Постанові Верховного Суду від 20 березня 2018 року у справі № 302/904/16-к (провадження № 51-966 км 18) зазначено, що щодо незастосування судом звільнення від відбування покарання Верховний Суд констатує, що загальні засади призначення покарання, визначені у ст. 65 КК, наділяють суд правом вибору однієї з форм реалізації кримінальної відповідальності – призначити покарання або звільнити від покарання чи від його відбування, завданнями якої є виправлення та попередження нових злочинів. Ця функція за своєю правовою природою є дискреційною, оскільки потребує врахування та оцінювання конкретних обставин справи, ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного, обставин, що впливають на покарання. Реалізація цієї функції становить правозастосовну інтелектуально-вольову діяльність суду, в межах якої приймається рішення про можливість застосування чи незастосування ст. 75 КК, за змістом якої рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням суд може прийняти, лише якщо призначено покарання певного виду і розміру, враховано тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, і всі ці дані у сукупності спонукають до висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання [8].

Цікавим аспектом також є те, що, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» від 29 жовтня 2024 року № 4033-IX, було внесено зміни до ст. 77 КК України.

Зокрема, наведену статтю було доповнено ч. 2, в якій викладено, що у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням внаслідок засудження на підставі угоди про визнання винуватості за корупційне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, та за умови узгодження сторонами угоди додаткового покарання може бути також призначене додаткове покарання у вигляді конфіскації майна [6]. Проте вже через місяць із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України» від 20 листопада 2024 року № 4074-IX [9] це положення втратило свою чинність, а ст. 77 КК України була викладена у редакції, відповідно до якої у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням можуть бути призначені додаткові покарання у вигляді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, державної нагороди України [6].

Аналіз порівняльної таблиці, а також пояснювальної записки до зазначеного законопроекту дає можливість констатувати відсутність пояснень щодо доцільності перегляду положень ч. 2 ст. 77 КК України. Законом України «Про внесення зміни до статті 77 Кримінального кодексу України щодо застосування конфіскації майна в разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням» від 5 грудня 2024 року № 4120-IX зазначена норма знову була доповнена частиною другою, в якій визначено, що у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо корупційного кримінального правопорушення, кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, може бути також призначено додаткове покарання у вигляді конфіскації майна за умови його узгодження сторонами угоди [10]. У пояснювальній записці до проекту цього законодавчого акту було зазначено, що, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України» від 20 листопада 2024 року № 4074-IX, який набув чинності 21 листопада 2024 року, текст ст. 77 КК України було викладено в іншій редакції, що не передбачає спеціальної норми права про призначення додаткового покарання у вигляді конфіскації майна засудженим на підставі угоди про визнання винуватості за корупційне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією. З цього часу утворилася правова прогалина, що потребує усунення шляхом прийняття відповідного Закону [11]. Отже, ситуація зумовлена законодавчою помилкою, яка своєчасно була виправлена.

Проте в будь-якому разі у сукупності зміни, внесені до національного кримінального законодавства Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» від 29 жовтня 2024 року № 4033-IX, важко вважати такими, що вирішують проблему поширення корупції в Україні.

У пояснювальній записці до проекту зазначеного законодавчого акта було визначено, що прийняття цього законопроекту сприятиме: 1) створенню необхідних передумов для ширшого застосування угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, в тому числі віднесених до підслідності НАБУ; 2) прискоренню відшкодування збитків чи шкоди, заподіяних від вчинення корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією; 3) більш ефективному використанню обмежених процесуальних ресурсів органів досудового розслідування, органів прокуратури та судів; 4) зниженню рівня корупції в Україні завдяки більш ефективному здійсненню досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо кримінальних корупційних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією [7]. Водночас аналіз таких змін дає змогу прогнозувати прогалини у правозастосуванні у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Досліджуваним законодавчим актом також було внесено зміни та доповнення до КПК України. Так, зокрема у ч. 4 ст. 469 КПК України було визначено, що угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може

бути укладена у провадженні щодо: 1) кримінальних проступків, нетяжких злочинів, тяжких злочинів (крім кримінальних проваджень щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією); 2) корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи (осіб) у вчиненні будь-якого корупційного кримінального правопорушення чи кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, та якщо інформація щодо вчинення такою особою (особами) кримінального правопорушення буде підтверджена доказами, і за умови повного або часткового (з урахуванням характеру та ступеня участі особи у вчиненні злочину) відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо такі збитки або шкода були завдані); 2¹) корупційних кримінальних проступків, нетяжких або тяжких корупційних злочинів, а також кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, за відсутності ознак вчинення цих кримінальних правопорушень у співучасті, що підтверджується матеріалами кримінального провадження, і за умови повного відшкодування підозрюваним або обвинуваченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо таких збитків або шкоди було завдано); 3) особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами. Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди. Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим, який є організатором злочину, не може бути укладена у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, за винятком випадку укладання угоди на підставі п. 2 цієї частини та за умови викриття ним іншого організатора корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією [12].

Отже, відповідно до наведених положень, формується висновок про те, що мета, яка полягає у викритті якомога більшої кількості осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, та відшкодуванні збитків від корупції превалює над метою інститутів покарання та звільнення від покарання з випробуванням. Як видається, така ситуація має бути критично оцінена, оскільки у певному розумінні вона має негативний вплив на курс кримінально-правової політики.

Окремо необхідно відзначити, що наведені зміни та доповнення не було систематизовано. Так, зокрема, відповідні уточнення щодо звільнення від покарання осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, не були внесені до ст. 74 КК України, яка визначає загальні підстави звільнення від покарання та його відбування.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надає підставу для констатації, що частково завдання, викладені у пп. 3.3.2.4.1 Очікуваного стратегічного результату 3.3.2.4 проблеми 3.3.2 підрозділу 3.3 розділу III Антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки» від 4 березня 2023 року № 220, було виконано. Водночас зміни та доповнення, які було внесено до кримінального законодавства України, як видається, по-перше, надмірно лібералізують кримінальну відповідальність осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, та уклали угоду про визнання винуватості; по-друге, не повною мірою відповідають положенням та рекомендаціям, викладеним у європейських правових документах.

Проблеми, пов'язані з необхідністю уточнення формулювання складу корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень та наслідків їх вчинення, залишаються досі не вирішеними. Наведене має негативний вплив на стан та тенденції кримінально-правового запобігання кримінальним правопорушенням загалом та корупційним суспільно небезпечним діянням зокрема, що свідчить про потребу у перегляді підходів до кримінальної відповідальності та покарання осіб, які їх вчинили.

Використані джерела:

1. Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 року № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, ратифікована 18 жовтня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією: Закон України від 29 жовтня 2024 року № 4033-IX. URL: <https://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevyyj-analiz-08-15-zhovtnya-2024-roku> (дата звернення 09.12.2024).
4. Верховна Рада прийняла за основу законопроект про угоди з слідством в корупційних справах. URL: <https://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevyyj-analiz-08-15-zhovtnya-2024-roku> (дата звернення 09.12.2024).
5. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173), ратифікована 18 жовтня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.
6. Кримінальний кодекс від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n771> (дата звернення: 09.12.2024).
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/5e65c341-aeb0-46f5-9604-5014bf719efd> (дата звернення: 09.12.2024).
8. Постанова Верховного Суду від 20 березня 2018 року у справі № 302/904/16-к (провадження № 51-966 км 18) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72970337> (дата звернення: 09.12.2024).
9. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України: Закон України від 20 листопада 2024 року № 4074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#n14> (дата звернення: 09.12.2024).
10. Про внесення зміни до статті 77 Кримінального кодексу України щодо застосування конфіскації майна в разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням: Закон України від 5 грудня 2024 року № 4120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4120-20#n5> (дата звернення: 09.12.2024).

11. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до статті 77 Кримінального кодексу України щодо застосування конфіскації майна в разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/3a1025c3-5847-4fa0-8c5e-caa70e4d4d8c> (дата звернення: 09.12.2024).

12. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3777> (дата звернення: 09.12.2024).

References:

1. Derzhavna antykoruptsiina prohrama na 2023–2025 roky, zatverdzhennii postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 bereznia 2023 r. № 220 [State Anti-Corruption Program for 2023–2025, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 4, 2023 No. 220]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

2. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii, ratyfikovana 18.10.2006 [United Nations Convention against Corruption, ratified on October 18, 2006]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy vid 29.10.2024 № 4033-IX “Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia rehuliuвання uгод pro vyznannia vynuvatosti u kryminalnykh provadzhenniakh shchodo koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen ta kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh z koruptsiieiu” [Law of Ukraine dated October 29, 2024 No. 4033-IX “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine on Improving the Regulation of Plea Agreements in Criminal Proceedings Regarding Corruption-Related Criminal Offenses and Criminal Offenses Related to Corruption”]. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevyy-analiz-08-15-zhovtnya-2024-roku> [in Ukrainian].

4. Verkhovna Rada pryiniiala za osnovu zakonoproiekt pro uhody z slidstvom v koruptsiinykh spravakh [The Verkhovna Rada adopted as a basis the draft law on agreements with the investigation in corruption cases]. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevyy-analiz-08-15-zhovtnya-2024-roku> [in Ukrainian].

5. Kryminalna konventsiiia pro borotbu z koruptsiieiu (ETS 173), ratyfikovana 18.10.2006 [Criminal Convention on Combating Corruption (ETS 173), ratified on 18.10.2006]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text [in Ukrainian].

6. Kryminalnyi kodeks vid 05.04.2001 № 2341-III [Criminal Code of 05.04.2001 No. 2341-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n771> [in Ukrainian].

7. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 12 lystopada 2024 roku (№ 154/2120/18) [Resolution of the Supreme Court of November 12, 2024 (No. 154/2120/18)]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123314071> [in Ukrainian].

8. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia rehuliuвання uгод pro vyznannia vynuvatosti u kryminalnykh provadzhenniakh shchodo koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen ta kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh z koruptsiieiu” [Explanatory note to the draft Law of Ukraine “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine on Improving the Regulation of Plea Agreements in Criminal Proceedings on Corruption-Related Criminal Offenses and Criminal Offenses Related to Corruption”]. Retrieved from: <blob:https://itd.rada.gov.ua/5e65c341-aeb0-46f5-9604-5014bf719efd> [in Ukrainian].

9. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20 bereznia 2018 roku u spravi № 302/904/16-k (provadzhennia № 51-966 km 18) [Resolution of the Supreme Court of March 20, 2018 in case No. 302/904/16-k (proceedings No. 51-966 km 18)]. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72970337> [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrainy vid 20.11.2024 № 4074-IX “Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy, Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pozbavlennia derzhavnykh nahorod za populiaryzatsiiu abo propahandu derzhavy-ahresora chy vchynennia inshykh protypravnykh dii proty Ukrainy” [Law of Ukraine No. 4074-IX of November 20, 2024 “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Deprivation of State Awards for Popularization or Propaganda of an Aggressor State or for Committing Other Illegal Actions Against Ukraine”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4074-20#n14> [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrainy vid 05.12.2024 № 4120-IX "Pro vnesennia zminy do statti 77 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo zastosuvannia konfiskatsii maina v razi zvilnennia vid vidbuvannia osnovnoho pokarannia z vyprobuvanniam" [Law of Ukraine dated 05.12.2024 No. 4120-IX "On Amendments to Article 77 of the Criminal Code of Ukraine on the Application of Confiscation of Property in the Case of Release from Serving the Main Sentence with Probation"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4120-20#n5> [in Ukrainian].

12. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine dated 13.04.2012 No. 4651-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3777> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2024

Ponomarova T., Doctor of Law, Senior Researcher, Head of the Research Laboratory on Problems of Prevention of Criminal Offences of the Donetsk State University of Internal Affairs (Kropyvnytskyi, Ukraine)

ON THE ISSUE OF THE STATE AND PROSPECTS OF SOLVING THE PROBLEMS OF ENSURING THE IRREVOCABILITY OF CRIMINAL LIABILITY FOR CORRUPTION, IDENTIFIED IN THE STATE ANTI-CORRUPTION PROGRAM FOR 2023–2025

The article examines the status and prospects for solving the problems of ensuring the inevitability of criminal liability for corruption, defined in the State Anti-Corruption Program for 2023–2025. The author draws attention to the lack of consistency in defining corruption criminal offenses and criminal offenses related to corruption. The ineffectiveness and disproportionality of the types and amounts of punishments defined in the national criminal legislation to the severity of such socially dangerous acts are indicated. The provisions of the State Anti-Corruption Program for 2023–2025 and the Law of Ukraine dated 29.10.2024 No. 4033-IX "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine on Improving the Regulation of Plea Agreements in Criminal Proceedings Regarding Corruption Criminal Offenses and Criminal Offenses Related to Corruption" are analyzed. The author expresses a critical position on the mitigation of criminal liability for persons who have entered into plea agreements in criminal proceedings for corruption criminal offenses and criminal offenses related to corruption. It is noted that the goal of exposing the number of persons who have committed such offenses should not prevail over the goal of the institutions of punishment and exemption from punishment, as this may lead to a change in the priorities and course of national criminal law policy.

It is summarized that the tasks set out in the State Anti-Corruption Program for 2023–2025 have been partially fulfilled, however, the criminal legislation has undergone changes that excessively liberalize the criminal liability of persons who have committed corruption criminal offenses and criminal offenses related to corruption and have entered into plea agreements, and also do not fully comply with the provisions and recommendations set out in European legal documents.

Key words: corruption, criminal offense, punishment, criminal liability, plea agreement, State Anti-Corruption Program, exemption from punishment, public danger, criminalization.